

ინდივიდუალური და კოლექტიური შემოქმედების ურთიერთმიმართება შიოლა ღუდუშაურის ციკლის ბაჟსტაბში

საკვანძო სიტყვები: ფოლკლორი, შიოლა ღუდუშაური, მთრეხელი, ბალადა, ინდივიდუალური შემოქმედება, როსტომ ჩხეიძე, ტრადიცია

Keywords: Folklore, Shiola Ghudushauri, Mtrekheli, Ballad, Individual atwork, Rostom Chkeidze, tradition

ქართული ხალხური ბალადის ერთ-ერთი ცნობილი პერსონაჟის, შიოლა ღუდუშაურის პიროვნულ მახასიათებლებზე მსჯელობისას თანამედროვე სამეცნიერო თუ პუბლიცისტურ ესეებში ურთიერთგანსხვავებულ შეხედულებებს ვხვდებით, რომლებიც ზეპირსიტყვიერი ტექსტების ინტერპრეტაციისას ნაკლებად აქცევენ ყურადღებას ფოლკლორის ტრადიციულ თავისებურებებს.

დღეს სოფელ სნოში შიოლა ღუდუშაურის სახელობის სულიერებისა და კულტურის ცენტრი ფუნქციონირებს. ამის შესახებ ცნობას საპატრიარქოს გაზეთ „კარიბჭის“ სტატიაში ვკითხულობთ: „ღუდუშაურებისთვის დიდი სიხარული იყო შიოლა ღუდუშაურის „დაბრუნება“ – მისმა დიდმა შთამომავალმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ ღუდუშაურის წყლის პირას, ღუდუშაურის ციხის პირდაპირ აღმართა მისი ძეგლი, გაიხსნა მისივე სახელობის სულიერებისა და კულტურის ცენტრი“ (ცაგურიშვილი 2015). თავად ეს ფაქტი ჩვენთვის, ცხადია, მიუღებელია, რადგანაც ხალხურ გადმოცემებში ღუდუშაურს სრულიად საპირისპირო თვისებები მიენერება და არა სულიერი და კულტურული ამაღლებულობა. შესაძლოა ბევრისათვის მსგავსი მსჯელობა არ იყოს გასაზიარებელი, თუმცა სიმართლე ერთია და ამას ვერც ერთი საერო თუ სასულიერო პირი ვერ შეცვლის.

თუ შიოლა ღუდუშაურის შესახებ ცნობების მოძიებას გადავწყვეტთ და ამისთვის ინტერნეტ სივრცეს გამოვიყენებთ, ადვილად ვიპოვით არაერთ ცნობას, მაგალითად, რომ „დავლათი ღუდუშაურთა ღვთისგან აქვს ნაბოძვარია“, – ამბობს ხალხური ლექსი (ცაგურიშვილი 2008) – თუ-

მცა ასეთი ხალხური ლექსის მოძიება ძალიან გაგიჭირდებათ, ხოლო თავად სტატიას არანაირი ცნობა არ აქვს დართული თუ ვისგან ან სადაა ჩანერილი აღნიშნული მასალა, სხვა შემთხვევაში კი მას ავთენტურად ვერ მივიჩნევთ. ფოლკლორში გაცილებით მრავლად ნახავთ ხალხის მჩაგვრელ შიოლას სახეს, თუნდაც ავიღოთ შემდეგი გადმოცემა – „ვისაც რო შამოეყრება, ტანზეით აბჯარს ჰყრისაო. სცარცვავს რჯულიან-ურჯულოს, ყამ არ აქვ ოსეთისაო. ცხვარ-ძროხა მოხვევთაი ფარობლივ მოვიდისაო. ბეგარს სდებს გუდამაყრელთა, მთიულეთ გადადისაო. ვინაც ხარს დაჰკლავს ქორასა, მხარ-გვერდსა ააჭრისაო. ბევრი ხათრობა არ იცის ქალისაი და ზლისაო. ვის ცოლიც მაენონების, დარდ არ აქვს იმის ქმრისაო“ (ჩხეიძე 1999). ამირან არაბული თავის სტატიაში „მშვილდ თაოდ უნდა მთრეხელსა...“ იმასაც მიუთითებს, რომ შიოლა პირველი ღამის უფლებითაც კი სარგებლობდა (არაბული 1993: 194). ასე რომ, დაუშვებელია ხალხური შემოქმედების გამოყენება უარყოფითი პერსონაჟის რეაბილიტაციისათვის.

ბალადა შიოლა ღუდუშაურის შესახებ შეიქმნა არაუადრეს XVII საუკუნის პირველი ნახევრისა. მისი მოღვაწეობა ემთხვევა ზურაბ არაგვის ერისთავის ხანას (შანიძე 2009: 397). განვიხილოთ ძირითადი ეპიზოდები ბალადის სიუჟეტიდან და ერთად ვიმსჯელოთ შიოლას პიროვნულ მახასიათებლებზე.

„აქნამდე, ღუდუშურო, სკამს იჯექ ერისთვისასა,
ეახლა გამისხორიგდი, მსახურს გაფერებ სხვისასა“
(შანიძე 2009: 50)

გამისხორიგდი განმარტებულია, როგორც გადასხვაფერება, გაუცნაურება. ჩემი აზრით, შესაძლოა ჰიბრისსაც¹ კი ნიშნავდეს. შიოლა ავინროებდა ადგილობრივ მოსახლეობას, ძარცვავდა გამვლელებსა და ბეგარას ახდევილებდა მაცხოვრებლებს.

„არ გაუტეი მთრეხელი, ხევს მიმავალი დისასა.
ცხენი მასთხოვე, გიბოძა, მშვილდს რაღად სთხოვდი რქისასა?“
(შანიძე 2009: 50)

ბალადა აგებულია გაამჟარტავებული პირის დასჯის მოტივზე. ში-

1 ჰიბრისი – აღნიშნავს ტიტანურ კადნიერებას, რომლითაც ადამიანი ცდილობს, ღმრთაებამდე ამაღლდეს და მასთან პაექრობს.

ოლა იმდენადაა გათავხედებული, რომ უკვე შარა-გზის ყაჩაღს დამსგავსებია. იგი მოგვაგონებს ბალადა „შემომეყარა ყივჩაღის“ პერსონაჟს, რომელიც უტიფრად ითხოვს ყველაფერს, რაც კი მგზავრს გააჩნია და მისი აღსასრული მკითხველში მწუხარებას არ იწვევს.

„გულს დახკრა, სხვაკე გავარდა ფალავანს აჩხვატისასა.

„კარგა ხანს სჭამე აჩხვატი, ეხლა მე გაჭმევ მიწასა“

(შანიძე 2009: 51)

არც ღუდუშაურის მოკვლა აღუძრავს საზოგადოებას თანაგრძნობას. თანადგომას ისევ მთრეხელი იმსახურებს, რომელსაც ღუდუშაურის ძმები მოსაკლავად გამოუდგნენ.

„მიღმართა ყოვლანმიდასა, დედას მშობელსა ხთისასა:

კარნ არ დაუხვდეს ღიანი, ნაგებსა დედუფლისასა.

მივა და შაიხვენების ძმისა მამკლავი დისასა:

დაო, ვერ შამინახევდი? ცხონებას შენის ძმისასა!“

(შანიძე 2009: 51)

ამ ეპიზოდთან დაკავშირებით შეიძლება პარალელი გავავლოთ ქართული ხალხური ზღაპრის ფიგურალურ გამოთქმასთან, როდესაც მთავარი გმირი დევის დედასთან მიდის და „დედას“ ან „დედილოს“ ეძახის, შესაბამისად, დევის დედაც იძულებულია შვილივით მიიღოს ადამიანი, რომელსაც, დიდი ალბათობით, მისი შვილი უკვე მოკლული ჰყავს ან შემდეგ მოკლავს. ასე რომ არ მიემართა, მაშინ დევის დედა უთუოდ შეჭამდა. მთრეხელმაც სპეციალურად უთხრა დამეხმარე შენი ძმის სულის საცხონებლადო და ქალმაც უარი ვეღარ უთხრა, თორემ სადმე გზად რომ შეხვედროდნენ, ალბათ, საკუთრი ხელით მოკლავდა მთრეხელს. ხოლო ღვთისმშობლის ეკლესიის კარის ვერ გაღების ფაქტი მთრეხელის განწირულებას უსვამს ხაზს, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ღირსეული ვაჟკაცია, მაინც ადამიანის მკვლელია, თუმცა ეს არ მეტყველებს ღუდუშაურთა სასიკეთოდ.

„წამოდი შავო და ბნელო, თუ სულს ვაამებ მკვდრისასა“

(შანიძე 2009: 51)

ანუ სტუმრის მიღება ისევ შიოლას სიკვდილით იხსნება. თუმცა საკუთარი ძმები საკვამურიდან ესვრიან ისარს (ან ისრებს) და სტუმარს მო-

უკლავენ. შეურაცხყოფილი და იღებს მძიმე გადაწყვეტილებას და შინ დაბრუნებულ ქმარს ავალებს სისხლის აღებას, სტუმრის მოკვლისთვის, ხოლო მთრეხელს დიდი პატივით დაკრძალავს (თეთრ ხარსაც კი შეაბამს მისთვის, რათა სასუფეველში ადგილი დაუმკვიდროს).

ასე რომ, ბალადის ზოგადი შინაარსი ცნობილია და აქ ერთი შეხედვით არაფერია სადავო. გაამპარტავნებულმა „აჩხვატელების ბატონმა“, ხალხის გადმოსახედიდან, სრულიად დამსახურებულად მიიღო გულში გაყრილი ისარი და ამის გამო არავინ გოდებს. ტრადიციული საზოგადოების არც ერთი წევრი არ გამოქომაგებია მოკლულ შიოლას.

თანამედროვე პუბლიკაციებში ასევე მიუთითებენ შიოლა ღუდუშაურის შესახებ სხვა ციკლის ტექსტებს, რომლებიც სავარაუდოდ XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დასაწყისში უნდა იყოს შექმნილი („ივერია“ 1902 №124; „კარიბჭე“ 2008). ისინი ღუდუშაურთა გვარის წარმომადგენლებს ეკუთვნიან და შიოლას დადებით პიროვნებად გვიხატავენ. ეს არც უნდა გაგვიკვირდეს, წინაპრებისადმი პატივისცემა ხომ ჩვენში ოდითგანვე მეტად ფასობდა. ამ თემაზე შექმნილი საგვარეულო ლექსები და გადმოცემები, ცხადია, საინტერესო და მნიშვნელოვანია, თუმცა, ამავე დროს, ეს ციკლი არ ემყარება ფოლკლორულ ტრადიციას, რის გამოც ისინი ინდივიდუალური შემოქმედების ნიმუშებად უნდა მივიჩნიოთ და არა ზეპირსიტყვიერ ტექსტებად.

სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველი ადამიანი, რომელმაც სცადა შიოლას პიროვნებისათვის დადებითი მხრიდან შეეხედა, როსტომ ჩხეიძე გახლდათ. მან საკმაოდ კარგად შეისწავლა შიოლას პიროვნება და გაამართლა ყველა ასპექტში, სადაც სულ ოდნავ მაინც შიოლას გამართლება შეიძლებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ბატონი როსტომი ძალიან გულმოდგინედ ცდილობს დაამტკიცოს, რომ რეალურად მთრეხელი უღირსი დაქირავებული მკვლელი იყო და შიოლა – ხალხისთვის საყვარელი ბატონი, ვფიქრობ, ბოლომდე თავადაც არ სჯერა ეს ყოველივე. მის ერთ ქვეთავს ასეთი სათაური აქვს „ნუთუ არავის დაენანა შიოლა ღუდუშაური?“ მგონი მკვლევარი თავადაც გაოცებულია ამ ფაქტით. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ როსტომ ჩხეიძეს აქვს ამგვარი პოსტმოდერნისტული მიდგომა, უარყოფითი ტრადიციული პერსონაჟის რეაბილიტაციის მცდელობა, მაგ., მას რეაბიტირებული ჰყავს მურმანის პერსონაჟი თავის ნარკვევში „მურმანის ტრაგედია“ (ჩხეიძე 1995).

ავტორი მოიხმობს შიოლასადმი გამოთქმულ რამდენიმე ტექსტს. თუმცა, ნაკლებად სავარაუდოა ეს ტექსტები მოხვევთა სხვა გვარებში

გვხვდებოდეს გარდა ღუდუშაურთა საგვარეულოსი.

„ორი განოვის დედამა, არა გაგწირა ერთზედა.“

(ჩხეიძე 1999: 29)

მართლაც ვაჟკაცის შესაფერი სიტყვებია. ამას ცუდ ყმაზე ნამდვილად არ იტყოდნენ.

„შიოლაისა ნაქნარსა ველარც ვინ იქმოდ თემზედა.

შიოლა ღუდუშურსა დაჯდომა უღირს ჯარზედა“

(ჩხეიძე 1999: 29)

ან სულაც:

„შიოლა ღუდუშურო, ვეფხვი ხარ სალის კლდისაო.

ხმა შორს გაითქო, გავარდა, აჩხოტს ბატონად ზისაო“

(ჩხეიძე 1999: 29)

ბოლო ცნობა ჩაუნერია მედეა ბუჩუკურს პავლუშა ღუდუშაურისაგან 1965 წელს. შესაბამისად, ჩვენი მიზანია გავარკვიოთ, სად გადის გამყოფი ხაზი შიოლას ციკლის ტექსტებში ინდივიდუალურ და ფოლკლორულ შემოქმედებას შორის.

მივადექით კიდევ ერთ მნიშვნელოვან საკითხს, რა აძლევთ დღევანდელ საზოგადოებაში ადამიანებს იმის თქმის საბაბს, რომ მთრეხელი თემისგან მოსყიდული მკვლელი იყო და შიოლა პირადი ღირსების შელახვისთვის არ მოუკლავს?

ერთი გადმოცემის თანახმად, თემი თათბირობს შიოლას მოკვლის თაობაზე და მთრეხელი უსასყიდლოდ იღებს საკუთარ თავზე ამ დავალების შესრულებას, მიზეზად შიოლას მიერ პაპამისის კარკუჩიდან აყრა და გაგდება სახელდება, თუმცა ეს ვერსია ნაკლებად სარწმუნოდ გვეჩვენება, რადგან ცოტა რთული დასაჯერებელია მაინცდამაინც იმ მომენტში რატომ გაახსენდა პაპამისის ჯავრი და გადანყვიტა შიოლას მოკვლა, ამის გაკეთება მანამდეც შეეძლო, თუ ისევ რაიმეს არ დაჰპირდნენ.

ამ ვერსიის გარდა გვაქვს კიდევ ერთი გადმოცემა, რომელიც უფრო ჩახლართულია და ზოგს შეიძლება დამაჯერებლადაც ეჩვენოს. ამ ამბის თანახმად, მთრეხელს და-ძმობის ფიცი ჰქონია მიცემული შიოლა ღუდუშურის დისთვის, ამ მოტივით იხსნება „ძმისა მამკლავის“ შეფარება სახლში. თუ ამ ხაზს გავყვებით, ისიც უნდა დავუშვათ, რომ მთრეხელი

მოსყიდული იყო. მან დაგეგმა შიოლას მკვლელობა, გაამზადა ძღვენი და წავიდა შიოლასთან, თუმცა ვიღაცამ გასცა, შიოლამ ამის შესახებ შეიტყო და გზად შეხვდა მთრეხელს, მთრეხელიც იძულებული გახდა ეცრუა და ეთქვა, რომ ძღვენი თავის დადნაფიცთან ანუ შიოლას დასთან მიჰქონდა, ამ ყველაფერს კი მოჰყვა შიოლას მკვლელობა. შესაბამისად შიოლას დას ძმებმა ფაქტობრივად კიდევ ერთი ძმა მოუკლეს მთრეხელის სახით, თანაც სტუმარი, სწორედ ამიტომ ვერ ჰპატიობს მათ ამ ქმედებას და ამბავი მოგვითხრობს, რომ „ორივე მხარეს – ქერეთაც და ღუდუშაურთაც – სამ-სამი მიცვალებული კიდევ ჩამოლაგდება“ და ასე იგება სისხლიანი ჯაჭვი (ჩხეიძე 1999: 36).

ცხადია, ამ გადმოცემის ავთენტურობის ან არასწორობის მტკიცებას ვერ დავიწყებთ, მაგრამ ეს ამბავი დეტექტიურ სიუჟეტს უფრო ჰგავს, ვიდრე ხალხურ გადმოცემას, ფოლკლორს არ უყვარს მსგავსი დრამატიზება და რეალური ფაქტებიდან ძალიან დაშორება, გავიხსენოთ თუნდაც სხვა ქართული საგმირო ბალადები: „თორღვა“,¹ „ხევსურები გორის ბრძოლაში“,² „სათრუსოდ“,³ „რკინის კარის შეწსნა“,⁴ ყველა ჩამოთვლილი ბალადა შესაძლოა ისტორიულ დოკუმენტად არ გამოდგეს, თუმცა მაქსიმალურად ახლოს დგას იმ დროინდელ რეალობასთან და შესანიშნავად გადმოსცემს შექმნილ ვითარებას. ეს რომ ყოფილიყო რომელიმე ავტორის შემოქმედება დაუფიქრებლად მივიღებდით, მაგრამ არა ფოლკლორში. ვფიქრობ, ამ ასპექტის განხილვისას როსტომ ჩხეიძე ტენდენციურია, როდესაც ბალადას უდარებს კონკრეტულ ავტორთა შექმნილ პერსონაჟებს, მაგალითად: სოფოკლეს ოიდიპოსს, რო-

1 „თორღვა“ – დაბეჭდილია აკაკი შანიძის ვარიანტი. მინდია ქისტაურის ნაამბობი 11.08.1913. დვალეთში. (შანიძე 2009: 410). ბალადა მოგვითხრობს ზებუნებრივი ძალის მქონე, თუმცა შემდგომში გაამპარტავებული გმირის დაღუპვის ისტორიას, რომელიც სრულიად რეალური პირი გახლდათ. გადმოცემით თორღვა ადექსანდრე ბატონიშვილის (გვაქვს სხვა ვერსიებიც) უკანონო ძე იყო.

2 „ხევსურები გორის ბრძოლაში“ – ა ვარიანტი ეკუთნის აკაკი შანიძეს. მინდია ქისტაურის ნაამბობი 10.08.1913. თვალეთში. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ აღნიშნული ბადადა არა კრწანისის ბრძოლას, არამედ უსუფ-ფაშას ქართლში შემოსევას ასახავს 1744 წ. ამ მოსაზრებას აძლიერებს ისიც, რომ ერეკლეს „ნათათრალი“ ეწოდება („ტყვედ ყოფილა თათარში“-ო მინდიაშ) (შანიძე 2009: 422).

3 „სათრუსოდ“ – დაბეჭდილია ნიკო ურბნელის მიხედვით (ივერია, 1891, №90). მას იგი გაუგონია ბადია ბალიაურისაგან (შანიძე 2009: 428). ტექსტი იწყება შემდეგი ფრაზით: „ერეკლე ბატონიშვილი ას ღვთისგან დავლათიანი“ და შემდეგ მოთხრობილია ერეკლეს გადასვლა თერგის ხეობაში 1753 წელს (შანიძე 2009: 56).

4 „რკინის კარის შეწსნა“ – დაბეჭდილია თედო რაზიკაშვილის მიხედვით. პირველად იგი მან დაბეჭდა „კვალში“ (1893, № 23). „ხალხსა სწამს, მეფე ერეკლე და თამარ-ნეფე ცოცხლები არიან ღმერთთან და როცა გაუჭირდება საქართველოს, მოეშველებიანო“ (შანიძე 2009: 431). ლექსში აღწერილია ერეკლე მეფის გარდაცვალება: „ვერ გაიგეთა, ქართველნო? შეგეწსნათ რკინის კარია. აღარ გყავთ ნეფე ერეკლე, არც მისი სამარია“ (შანიძე 2009: 59).

მელსაც რეალურად თვალეები სულაც არ დაუთხრია; ბარათაშვილის სოლომონ მსაჯულს, რომელიც ერეკლემ, ავი ენების წყალობით, მალევე დაითხოვა; ევრიპიდეს მედეას, რომელსაც არც ერთი მითის მიხედვით საკუთარი შვილები არ დაუხოცავს; შექსპირის რიჩარდ მესამეს, რომელსაც უარყოფით პერსონაჟად წარმოგვიდგენს - „უმსგავსს და საპყარს ძალღნიც კი მყეფენ, როცა იმათ გვერდით უდგავარ...“ (ჩხეიძე 1999: 54). იგი მიიჩნევს, რომ მხატვრულ ქმნილებაში სრულიად დასაშვებია ისტორიული რეალობიდან გადახვევა და მისი შეცვლა, ცხადია, ვერც შევეწინააღმდეგებით. ავტორის მთავარი მისწრაფება ორიგინალური და ინდივიდუალური მახასიათებლების წარმოჩენაა და არა ისტორიული ფაქტის აღწერა, ამისთვის ისტორიის არაერთი სახელმძღვანელო მოგვეპოვება. ასე რომ, ავტორთათვის სრულიად ლოგიკურია აცდენა ისტორიულ სინამდვილესთან. ფოლკლორი კი ყოფიდან ამოდის და ადამიანთა ყოველდღიურობას ასახავს. იგი შემოფარგლულია ტრადიციებით, მან უნდა შექმნას ტექსტი, რომელსაც იმდროინდელი ტრადიციული საზოგადოება მიიღებს და შეითვისებს. უმარტებულოა, როცა როსტომ ჩხეიძე გვეუბნება, ბალადაში ზოგი რამ სპეციალურადაა მიჩქმალული და გაბუნდოვანებულიო, რომ თითქმის ავტორს არ სურდა ლუდუშურის რეალური სახის ჩვენება. ავტორ-მთქმელს რომც სდომებოდა დაემალა რეალობა, ამას ხალხი არ აპატიებდა. „ფოლკი“ ვერ შეეგუება სიცრუეს და არ მიიღებს ტექსტს, რომელშიც ასახულია მათთვის მიუღებელი სიუჟეტი. შიოლა რომ კეთილი ბატონი ყოფილიყო და ხალხს ჰყვარებოდა, ისინი არ დაუშვებდნენ ისეთი ბალადის არსებობას, როგორიც „შიოლა და მთრეხელია“.

ბალადა შიოლა ლუდუშაურის შესახებ ლიტერატურულად გადამუშავებული აქვთ ალექსანდრე ყაზბეგსა (დაუმთავრებელი მოთხრობები „შიოლა ლუდუშაური“ და „ნინო“) და გურამ დოჩანაშვილს („აჩხოტელების ბატონი“). მათ ჰყავთ თავიანთი ავტორები და ამიტომ, ცხადია, ისინი მხატვრულ ლიტერატურას განეკუთვნებიან და არა ფოლკლორს. აქ ვხვდებით ფაბულის ორიგინალურ და სახეცვლილ გააზრებას, რომელიც მაღალი მხატვრული ოსტატობითაა წარმოდგენილი. ლიტერატურულ ტექსტში ჩვენ შეგვიძლია მივიღოთ რეალობიდან უკიდურესი დაცილებაც კი, ეს ყოველივე ავტორის ხედვასა და სურვილზეა დამოკიდებული.

2010 წელს შეიქმნა ვიდეორგოლი შიოლა ლუდუშაურის შესახებ, ტექსტი აცდენილია ხალხურ ტრადიციას და მთლიანად ინდივიდუა-

ლური შემოქმედების ნაყოფია. ვიდეორგოლში შიოლას სახე მისადაგებულია „კაი ყმის“ კრიტერიუმებთან, ხოლო მთრეხელის პიროვნულ მახასიათებლები დაკნინებულია, რომელიც, ჩემი აზრით, პოსტმოდერნისტულ მიდგომას წარმოგვიდგენს, როცა გმირი შეიძლება ანტიგმირად გამოიყვანონ და ანტიგმირი – გმირად. ამის მაგალითები თანამედროვე მხატვრულ ლიტერატურაში არცთუ იშვიათია (მაგ: როსტომ ჩხეიძის „მურმანის ტრაგედია“).

„შიოლა ღუდუშაური, ბატონი აჩხოტისაო,
სნოს ჭალას მადგა მთაზედა, გერგეთა დასწერს ჯვარსაო.
შიოლა ღუდუშაურო, სკამს ზიხარ ერისთვისასო,
მთრეხელმა გული გაგიპო, ბატონსა აჩხოტისასო,
მთრეხელმა ტაძარს მიმართა, მიმართა ყოვლადწმიდასო,
კარნი არ გაუღო მთრეხელს დედამა უბნის მთისაო,
მამკვლელსა მზე დაუბნელდა, ვაი, დედას მთრეხელისასო,
ნეტარ არ შაიხვენებსა ძმისა მამკლავი დისასო.
მოჰდევნ ღუდუშაურნი, რისხვასა ჰგვანენ ღვთისასო,
ნუ მაჰკლავთ ჩემნო მამულნო, ნაწნავს ნუ მამჭრით თმისასო!
კარიდან არვინ შეუშო, საკმლიდან დაჰკვრნენ ისარსო.
უბნობენ წამაქცევასა იმ ახალციხის კლდისასო,
შიგ მოტანასაც ამბობენ ბებერის ჩამათისასო,
ვაჟკაცი იყავ გულადი, პურადი სტუმრისთვისაო,
კვლავაც სმენ შასანდობარსა ლალის არწივის მთისასო...
კაც იყავ ხეჭრი ნაქები, ვით ვეფხი სალის კლდისაო,
კვლავამც კი შაგენოედეს სამება გერგეტისაო.
შიოლა ღუდუშაურო, ბატონო აჩხოტისაო!“

მოცემული ტექსტი ვიდეორგოლიდაანაა ამოღებული (შიოლა ღუდუშაური 2010), რომელსაც არანაირი ცნობები არ ახლავს მთქმელ-შემსრულებლის, ჩაწერის დროისა და ადგილის, აგრეთვე ჩამწერის ვინაობის შესახებ. ამ ყოველივეს გარეშე კი ხალხურ ტექსტს ავთენტურად ვერ მივიჩნევთ. არც დღეს დაწერილი ლექსი შეიძლება გამოვაცხადოთ ფოლკლორის ნიმუშად, რადგან ფოლკლორულ შემოქმედებას თავისი სპეციფიკური ნიშნები აქვს. ფოლკლორულ ნაწარმოებს არ ჰყავს ერთი კონკრეტული ავტორი. ხალხური შემოქმედება არ ეძებს ინოვაციებსა და ახალ სიუჟეტებს. იგი შემოფარგლულია ტრადიციებით. ხალხური

ტექსტი ზეპირად იქმნება, ვარიანტების სახით ზეპირად ვრცელდება და საზოგადოების მეხსიერება ინახავს, როგორც ძვირფას და მნიშვნელოვან განძს. ფოლკლორული შემოქმედების პროფანაცია დაუშვებელია.

ტრისტან მახაურს არაერთი ჩანაწერი შეუგროვებია შიოლას ავკარგიანობის დასადგენად, რომლებიც გადმოგვცემენ მოხევეთა წყრომას ერისთავისადმი.

„შენ არ იცოდი, მოხენი ყმობას არ იზმენ ცხვისასა;
სისხლის მწოველსა ბატონსა მსწავლებს ჩვენ უზღვნიტ ქკვისასა.
აზნაურობის ძებნაჩი გზას მაგცემთ სამარისასა.“
(ივანე ფიცხელაურის რედაქცია)

გვაქვს ასევე თინა ოჩიაურის მონათხრობი: „თორღვას მსგავს პირებს (იგულისხმება თორღვა ძაგანი), თავის თემს რომ ეჯიბრებოდნენ, ხალხის ნებასა და სურვილს არად აგდებდნენ, მოძმეებზე რომ თვითნებურად ბატონობდნენ, არასდროს მიუშვებდა ნებაზე ხალხი. არხოტელი თათხელიონი, ფშავში ასევე აღზევებულნი სულა-კურდღელა, თაღლაური, ხოლო ხევში ღუდუშაური საკუთარი თავგასულობის მსხვერპლნი გახდნენ“ (ოჩიაური 1964: 25).

ეგ კი არა, ბესარიონ გაბურს¹ 1925 წელს 94 წლის ბიჭა ღუდუშაურისგან ჩაუწერია გადმოცემა, რომლის თანახმადაც, მთრეხელი სრულიად შემთხვევით ხვდება ღუდუშაურს და არა წინასწარ განზრახულად. ასე რომ, თავად ღუდუშაურათა გვარშიც კი არ ეთანხმებოდა ყველა შიოლას კეთილ ბატონად წარმოჩენას.

ასე რომ, ბალადა „შიოლა და მთრეხელი“ ტრადიციული საზოგადოების მიერ შეთვისებული და გააზრებული ტექსტია და არა ინდივიდუალური შემოქმედება. ცალკეულ ადამიანთა გადმოცემებს შეიძლება ჰქონდეს არაადამაჯერებელი იერი, მაგრამ არა ხალხში გავრცელებულ ბალადას, რომელსაც არაერთი ვარიანტი მოეპოვება. ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ, გვეპოვა ზღვარი შიოლას ციკლის ტექსტებში ასახულ ფოლკლორულ ყოფასა და ინდივიდუალურ შემოქმედებას შორის.

¹ გაბური (ანუ: გაბური) აბაისძე მარტიას ძე, ლექსებში: ბესარიონ, ბესარიონ ბალახაურისძე, ბალახაურისძე-გაბური, ჩაგვირილა, ჩაგვირილა არხოტიონი(აბაისძე მისი ნამდვილი შინაურული სახელია, ხოლო ოფიციალურად(ნათლობით) გიორგი ჰქვია). იგი არხოტიდანაა (სოფ. ჭიმლა). ნაწილი ლექსებისა 1914-15 წლებშია დაწერილი პეტერბურგ-იურიევში (სადაც იგი იმყოფებოდა ომში დაჭრის შემდეგ) და კიდევაც დავებქდე წელიწდეულში, ნაწილი კიდეც 1926-1928 წლებშია დაწერილ-ჩაწერილი სოფ. ჭიმლაში, სადაც იგი ამჟამად ცხოვრობს (შანიძე 2009: 806).

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა:

- ▶ არაბული 1993: არაბული ამირან, „მშვილდ თაოდ უნდა მთრეხელსა“: [ნარკვევი ქართულ ხალხურ ბალადაზე „შიოლა და მთრეხელი“], ჟურნ. „კლდეკარი“ №2, გორი, 1993, გვ. 194-205;
- ▶ მახაური 2003: მახაური ტრისტან, „ქართული ხალხური საგმირო ბალადა“: (სინამდვილე და პოეზია), თბილისი, ლომისი, 2003;
- ▶ ცაგურიშვილი 2015: ცაგურიშვილი თეა, „წმინდა ვახტანგ გორგასლის მადლის მქონე ღუდუშაურები ხევში გამორჩეულნი იყვნენ“, ჟურნ. „კარიბჭე“, 13.12.2015. ხელმისაწვდომია: <http://karibche.ambebi.ge/skhvadaskhva/istoria/4268-tsminda-vakhtang-gorgaslis-madlis-mqone-ghudushaurebi-khevshi-gamorceulni-iyvnen.html> ბოლოს დამოწმებულია 17.05.2022;
- ▶ ცაგურიშვილი 2008: ცაგურიშვილი თეა, სნო, ჟურნ. „კარიბჭე“, 15.12.2008. ხელმისაწვდომია: <http://karibche.ambebi.ge/skhvadaskhva/chemi-sofeli/3697-sno.html> ბოლოს დამოწმებულია 17.05.2022;
- ▶ შანიძე 2009: შანიძე აკაკი, „ქართული ხალხური პოეზია“: ხევისრული, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, 2009;
- ▶ შიოლა ღუდუშაური 2010: ვიდეორგოლი სათაურით „შიოლა ღუდუშაური“, 2010, ხელმისაწვდომია https://www.youtube.com/watch?v=F4g8N_YRcOo ბოლოს დამოწმებულია 17.05.2022;
- ▶ ჩხეიძე 1999: ჩხეიძე როსტომ, „ორი შიოლა“: ლიტერატურულ-ფოლკლორული ცდა, თბილისი, ლომისი, 1999;
- ▶ ჩხეიძე 1995: ჩხეიძე როსტომ, „მურმანის ტრაგედია“: ლიტერატურულ-ფოლკლორული ცდა, თბილისი, ლომისი, 1995.

INTERRELATIONSHIP OF INDIVIDUAL AND COLLECTIVE CREATIVITY IN A CYCLE TEXT OF SHIOLA GHUDUSHAURI (SUMMARY)

In traditional oral texts and modern publications, we encounter different viewpoints while discussing Shiola Ghudushauri's characteristics.

Ballad about Shiola Ghudushauri was created no earlier than the first half of the 17th century. His work age coincides with Zurab I's, Duke of Aragvi's age. According to Ballad, Shiola Ghudushauri stole a horse from the Mtrekheli, who was passing by and intended to steal his weapons too, but more Heli tore him apart. With these given conditions the story develops in the most dramatic way possible.

Modern publications, also refer to other cycle texts about Shiola Ghudushauri, which were probably created at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century. They display Shiola as a protagonist. Ancestral poems and admissions created based on this topic, are indeed interesting and important, but also this cycle isn't based on folk tradition, because of this, we have to consider this as an individual artwork and not as an oral text. Accordingly, our purpose is to figure out where is the line between Shiola's cycle texts and Individual, and folk artwork.

Ballad about Shiola Ghudushauri is recycled by Alexander Kazbegi (unfinished stories 'ShiolaGhudushauri' and 'Nino') and Guram Dochanashvili ('Mr. of the Achkhotels). The abovementioned stories are extremely important and individual. They have their authors, therefore they do not belong to literature and the folk.

Passion for Shiola Ghudushauri has still hasn't faded in our age. Extremely important scientific publications were made about this topic by R. Chkhaidze, T. Makhauri, and A. Arabauli.

In 2010 video about Shiola Ghudushauri was created, In which there are texts attached about Shiola Ghudushauri, which is absolutely out of folk traditions and is the result of Individual artwork. It doesn't even have variations,

which is an essential sign of folk. Folk stories do not have one concrete author. Folk stories do not search for innovations and new actions. It only concerns traditions. Text is considered folk belonging only if it has basic, specific signs of folk artwork, including variations.

ელენე ნამორაძე, თათია გურგენიძე

სოციოლოგიის საბაკალავრო პროგრამა
სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, თსუ

საჩუქართან დაკავშირებული რიტუალები და მატერიალური „შენირულობანი“ ქართული ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით

საკვანძო სიტყვები: საჩუქრის ფენომენი, მატერიალური შენირულობანი, ქართული კულტურა

Keywords: phenomenon of gifts, material sacrifice, Georgian culture

დედამიწაზე თითოეული ადამიანი იღებს და გასცემს საჩუქარს, რასაც ურთიერთდახმარების, ვალდებულების და ზნეობრივი დატვირთვა აქვს. შესაძლოა, საჩუქარი გაუკეთოს ადამიანმა ადამიანს. ამავდროულად, ადამიანი ძღვენს სწირავს ღმერთს, რითაც საჩუქარი იღებს ზნეობრივთან ერთად რელიგიურ-საკრალურ დატვირთვასაც. ჩუქების ფენომენი ყველა კულტურაში არსებობს, თუმცა განსხვავებული სახით. საჩუქრის ფენომენი შესაძლოა, რომ იცვლებოდეს თავად კონკრეტული კულტურის შიგნითაც, რადგან მასზე აისახება ეპოქა და პერიოდი. მოცემულ სტატიაში შევეცდებით, ავსახოთ საჩუქრისა და შენირულობის ფენომენთან დაკავშირებული ძირითადი მომენტები ქართულ კულტურაში ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით.

წინამდებარე სტატიის მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს ფრანგი სოციოლოგისა და ანთროპოლოგის მარსელ მოსის ნაშრომი – „The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies“ („საჩუქარი: გაცვლის ფორმები და საფუძვლები არქაულ საზოგადოებაში“) (1966). მარსელ მოსის ძირითადი დებულება ისაა, რომ ადამიანის მიერ საჩუქრის